

Kilka uwag na marginesie uzasadnienia do wyroku SN z dnia 6 listopada 2012 r. (sygn. V KK 139/12)

Niniejsze rozważania dotyczyć będą części uzasadnienia wyroku Sądu Najwyższego z dnia 6 listopada 2012 r., sygn. V KK 139/12¹, którego stan faktyczny pokrótce przedstawia się następująco.

Sąd Okręgowy uznał K.M. za winnego popełnienia zbrodni z art. 148 § 1 k.k. w zw. z art. 64 § 1 k.k. (wcześniej skazany z art. 280 § 1 k.k. i 155 k.k.) i wymierzył mu za to karę dożywotniego pozbawienia wolności. Wskutek apelacji pełnomocnika oskarżyciela posiłkowego Sąd Apelacyjny zmienił zaskarżony wyrok i na podstawie art. 77 § 2 k.k. zastrzegł, iż K.M. nabędzie prawo do ubiegania się o warunkowe zwolnienie dopiero po odbyciu 40 lat kary pozbawienia wolności. obrońca oskarżonego złożył kasację od prawomocnego wyroku, podnosząc m.in. zarzut naruszenia art. 454 § 3 k.p.k., polegającego na zaostreniu przez sąd odwoławczy kary dożywotniego pozbawienia wolności przez wyznaczenie surowszego ograniczenia do skorzystania przez skazanego z warunkowego zwolnienia niż przewidziane w art. 78 k.k. Sąd Najwyższy uznał kasację za zasadną w części, jednakże na podstawie zarzutu naruszenia in-

¹ <<http://www.sn.pl/sites/orzecznictwo/Orzeczenia3/V%20KK%20139-12.pdf>> [dostęp: 22.01.2013].

nego z przepisów postępowania, i przekazał w tej części sprawę do ponownego rozpoznania Sądowi Apelacyjnemu. Co do zarzutu obrazy z art. 454 § 3 k.p.k., polegającej na zaostreniu w sądzie odwoławczym kary dożywotniego pozbawienia wolności, Sąd Najwyższy stwierdził, iż jest on nietrafny jako nieprzystający do normy prawnej zawartej w tym przepisie. Zakazuje ona zaostrenia kary w wyroku sądu odwoławczego przez wymierzenie dożywotniego pozbawienia wolności – zaś do takiej zmiany nie doszło. Sąd Najwyższy nie dostrzegł żadnych wątpliwości interpretacyjnych w art. 454 § 3 k.p.k., wobec czego poprzestał na wykładni językowej.

Moim zdaniem w przytoczonym stanie faktycznym Sąd Najwyższy winien odnieść się nie tylko do literalnego brzmienia przepisu, ale także do wartości leżących u podstaw reguły *ne peius*.

Dla potrzeb kontroli orzeczenia wydanego w sądzie pierwszej instancji ustawodawca przyjmuje szerokie rozumienie kary na gruncie Kodeksu postępowania karnego. Wskazuje na to art. 447 § 2 k.p.k., wedle którego apelację co do kary uważa się za zwróconą przeciwko całości rozstrzygnięcia o karze i środkach karnych, co stanowi rozszerzenie możliwości rozpoznania sprawy przez sąd odwoławczy bez wyjścia poza granice zaskarżenia. Natomiast w doktrynie i orzecznictwie przyjmuje się, że wyrok zaskarżony co do kary uważa się za zwrócony nie tylko przeciwko całości rozstrzygnięcia o karze i środkach karnych, ale także za zwrócony przeciwko rozstrzygnięciu o środkach probacyjnych². Zatem rozstrzygnięcie o karze „należy oceniać [...] we wzajemnym powiązaniu wszystkich elementów składających się na dolegliwość kary”³ czy też należy je rozumieć jako sumę dolegliwości orzeczonych za dane przestępstwo⁴. Wobec tego można przyjąć dwa ujęcia kary:

² Wyrok SN z dnia 17 maja 2006 r., II KK 265/05, LEX nr 176052; wyrok SN z dnia 4 marca 2004 r., III KK 455/02, OSNwSK 2003, nr 1, poz. 510.

³ Wyrok SN z dnia 5 listopada 2009 r., II KK 180/09, LEX nr 550464; tak samo: P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz do art. 297–467*, t. II, Warszawa 2011, s. 908.

⁴ Wyrok SN z dnia 20 września 1977 r., VI KRN 209/77, OSNKW 1978, nr 4–5, poz. 54; T. Grzegorzczak, *Kodeks postępowania karnego oraz ustawa o świadku koronnym*.

ujęcie karnomaterialne (ściśle) oraz ujęcie karnoprocesowe (szerokie)⁵, nawiązujące do instytucji karnomaterialnych, wyinterpretowane przy pomocy dyrektywy języka prawniczego⁶. Przez pojęcie „zaostrenia kary” na gruncie Kodeksu postępowania karnego należy rozumieć ukształtowanie takiej sytuacji oskarżonego przy użyciu środków przewidzianych w prawie karnym, która jest dla niego mniej korzystna aniżeli sytuacja wcześniejsza.

Zgodnie z art. 454 § 3 k.p.k. oraz bezpośrednio z nim związanym art. 434 k.p.k. w sytuacji, gdy sąd pierwszej instancji orzekł karę, która nie była karą dożywotniego pozbawienia wolności, i wyrok sądu pierwszej instancji został zaskarżony na niekorzyść oskarżonego, sąd drugiej instancji związany jest bezwzględny zakazem pogarszania sytuacji oskarżonego jedynie w ten sposób, że nie może wymierzyć mu kary najsurowszej – kary dożywotniego pozbawienia wolności. Należy jednak powziąć wątpliwość, czy ustawodawca, zakazując zaostrenia kary przez wymierzenie kary dożywotniego pozbawienia wolności, chciał zakazać tylko wymierzenia kary ściśle oznaczonej rozumianej w sensie karnomaterialnym, czy też zamierzał zakazać drastycznego pogarszania sytuacji oskarżonego, uwzględniając całokształt okoliczności kształtujących tę karę, na co mógłby wskazywać nakaz interpretacji prawa w zgodzie z ustawą zasadniczą⁷.

W Konstytucji RP ustrojodawca ustanowił szereg praw i wolności obywatelskich, wskazał zasady ich ograniczania oraz ochrony.

Komentarz, Warszawa 2008, s. 965; K.T. Boratyńska, A. Górski, A. Sakowicz, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 2012, teza 5 do art. 447 k.p.k.

⁵ W orzecznictwie przyjęto także, iż apelację co do kary uważa się za zwróconą również przeciwko opłacie w sprawach karnych – wyrok SN z dnia 1 marca 2005 r., V KK 6/05, OSNwSK 2005, nr 1, poz. 471; wyrok SN z dnia 25 października 2007 r., IV KK 322/07, LEX nr 476440.

⁶ „Dyrektywa języka prawniczego znajduje zastosowanie zwłaszcza w tych sytuacjach, w których w orzecznictwie i doktrynie istnieje zgodność poglądów co do tego, jaki jest sens danego pojęcia (*communis opinio doctorum*)” – L. Morawski, *Zasady wykładni prawa*, Toruń 2010, s. 113.

⁷ Postanowienie TK z dnia 14 kwietnia 2004 r., SK 32/01, LEX nr 107514; wyrok TK z dnia 30 października 2007 r., P 28/06, OTK-A 2007, nr 9, poz. 109.

Prawa konstytucyjne są podstawą do formułowania zasad postępowania karnego – zasady prawa do obrony (art. 42 ust. 2 Konstytucji RP) oraz zasady dwuinstancyjnego postępowania (art. 176 Konstytucji RP) i związanej z nią reguły kontroli orzeczeń (art. 78 Konstytucji RP).

W katalogu praw konstytucyjnych umieszczone zostało również prawo oskarżonego do obrony. W doktrynie procesu karnego sformułowano wiele definicji prawa do obrony i zasady prawa do obrony⁸. Przykładowo prof. Andrzej Murzynowski wskazuje, iż „zasada prawa do obrony polega na umożliwieniu oskarżonemu oraz podejrzanemu prowadzenia osobistej obrony przed stawianymi mu zarzutami oraz grożącymi mu konsekwencjami prawnymi, a także korzystania z pomocy obrońcy, którym jest fachowy prawnik (advokat)”⁹. Można zgodzić się z tym autorem, gdy zwraca uwagę, że w postępowaniu karnym winny zostać uszanowane „podstawowe prawa każdego człowieka, któremu należy zapewnić możliwość wypowiedzenia się i obrony przed wszystkimi stawianymi mu zarzutami i podejmowanymi w stosunku do niego decyzjami”¹⁰. Umieszczenie prawa do obrony w katalogu konstytucyjnych praw obywatelskich sprawia, że zasada wyrażająca to prawo nabiera szczególnej doniosłości dla całego systemu prawa, w tym dla norm karnoprosesowych¹¹. „Konstytucyjne prawo do obrony należy rozumieć szeroko, jest ono bowiem nie tylko fundamentalną zasadą procesu karnego, ale też elementarnym standardem demokratycznego państwa prawnego. Prawo to przysługuje każdemu od chwili wszczęcia przeciwko niemu postępowania karnego (w praktyce od chwili przedstawienia zarzutów) aż do wydania prawomocnego wyroku, obejmuje również etap postępowania wykonawczego”¹².

⁸ Por. P. Wiliński, *Zasada prawa do obrony w polskim procesie karnym*, Kraków 2006, s. 39–42; K. Marszał, *Proces karny. Zagadnienia ogólne*, Katowice 2008, s. 118–119; postanowienie TK z dnia 13 stycznia 2005 r., Ts 147/04, ZUOTK 2005, nr 6B, poz. 228.

⁹ A. Murzynowski, *Istota i zasady procesu karnego*, Warszawa 1994, s. 272.

¹⁰ Ibidem, s. 273.

¹¹ Por. P. Wiliński, *Zasada...*, s. 237.

¹² Wyrok TK z dnia 17 lutego 2004 r., SK 39/02, Dz.U. z 2004 r. Nr 34, poz. 302.

Dla tytułowej kwestii ma także znaczenie wyrażona w art. 176 ust. 1 Konstytucji RP zasada co najmniej dwuinstancyjnego postępowania sądowego, która stanowi „mechanizm procesowy, umożliwiający eliminowanie z procesu orzeczeń opartych na błędach, pomyłkach i wszelkiego rodzaju uchybieniach w pierwszej instancji”¹³. Obowiązująca także w postępowaniu karnym reguła dwuinstancyjnego postępowania sądowego stanowi prawo stron postępowania do zaskarżania orzeczeń wyłącznie wydanych w pierwszej instancji. Szczególne uprawnienie oskarżonego wynikające z art. 454 k.p.k. nie stanowi prawa do sądu trzeciej instancji¹⁴, ale statuuje ograniczenie orzekania przez sąd drugiej instancji¹⁵, a dzięki temu gwarantuje zachowanie tzw. prawa do rzetelnego postępowania, które obejmuje prawo do obrony i prawo do dwuinstancyjnego postępowania¹⁶.

W związku z przedstawionymi wyżej konstytucyjnymi prawami i zasadami prawa w doktrynie wskazuje się, że reguły *ne peius* służą bezpośrednio realizacji prawa do obrony oskarżonego¹⁷ poprzez zabezpieczenie dwuinstancyjnego postępowania¹⁸ – tak, aby orzeczenie w przedmiocie drastycznego zaostrzenia warunków odpowiedzialności karnej oskarżonego mogło być skontrolowane przez sąd odwoławczy¹⁹. Reguły te nie pozwalają na zasadniczą

¹³ K. Marszał, *Instancyjność postępowania karnego w świetle artykułu 176 ustęp 1 Konstytucji Rzeczypospolitej*, [w:] J. Czapska, A. Gaberle, A. Świątłowski, A. Zoll (red.), *Zasady procesu karnego wobec wyzwań współczesności. Księga ku czci Profesora Stanisława Waltosia*, Warszawa 2000, s. 701.

¹⁴ W tym kontekście: postanowienie TK z dnia 16 grudnia 2009 r., P 85/08, internetowa baza orzeczeń TK.

¹⁵ Por. P. Wiliński, *Proces karny w świetle Konstytucji*, Warszawa 2011, s. 164.

¹⁶ Por. *ibidem*.

¹⁷ Por. K. Marszał, *Reguły ne peius w postępowaniu apelacyjnym w sprawach karnych*, [w:] L. Leszczyński, E. Skrętowicz, Z. Hołda (red.), *W kręgu teorii i praktyki prawa karnego. Księga poświęcona pamięci Profesora Andrzeja Wąska*, Lublin 2005, s. 663.

¹⁸ Por. W. Grzeszczyk, *Reguły ne peius w postępowaniu karnym (art. 454 K.p.k.)*, „Prokuratura i Prawo” 2002, nr 2, s. 38 i n.; K. Marszał, *Reguły...*, s. 663; S. Zabłocki, *Postępowanie odwoławcze w Kodeksie postępowania karnego po nowelizacji*, Warszawa 2003, s. 381.

¹⁹ Por. K. Marszał, *Postępowanie odwoławcze*, [w:] K. Marszał (red.), *Proces karny. Przebieg postępowania*, Katowice 2008, s. 213; W. Grzeszczyk, *op.cit.*, s. 39; S. Zabłocki,

zmianę na niekorzyść, bez przeprowadzenia w tym zakresie postępowania dowodowego²⁰.

W kontekście analizowanej reguły *ne peius* szczególne znaczenie ma również konstytucyjna zasada proporcjonalności. Kara dożywotniego pozbawienia wolności może być orzekana wyłącznie wobec sprawców przestępstw przeciwko życiu człowieka²¹. Biorąc pod uwagę obowiązek zapewnienia bezpieczeństwa obywateli przez Rzeczpospolitą Polską (art. 5) w świetle zasady proporcjonalności (art. 31 ust. 3), kara dożywotniego pozbawienia wolności, stanowiąca jednak odstępstwo od postanowień zawartych w art. 41 ust. 1 zd. 1 Konstytucji RP, może być uznana za dopuszczalną w polskim porządku prawnym. Kara ta winna być jednak wymierzona w sprawiedliwym procesie (art. 45 ust. 1), w którym oskarżonemu zagwarantowane jest prawo do obrony (art. 42 ust. 2). Oskarżony musi mieć zapewnioną możliwość „przedstawienia argumentów, wniosków, dowodów, podstaw faktycznych i prawnych, formułowania żądań, możliwości polemizowania ze stroną przeciwną”²².

W kontekście analizowanego przepisu należy przywołać uwagi prof. P. Wilińskiego, który twierdzi, że w postępowaniu apelacyjnym znacznie ograniczone jest prawo oskarżonego do udziału w rozprawie (art. 450, 451 k.p.k.), a sąd zasadniczo nie przeprowadza dowodów co do istoty sprawy (art. 453 § 1 k.p.k.)²³. Prawo do obrony oskarżonego nie może być zatem urzeczywistnione na rozprawie apelacyjnej w takim stopniu, jak na rozprawie przed sądem pierwszej instancji. Między innymi dlatego ustawodawca przyjął w art. 454 § 3 k.p.k., iż sąd odwoławczy, chcąc orzec karę dożywotniego pozbawienia wolności, nie może tego uczynić i stosownie do art. 437 §

Postępowanie odwoławcze, [w:] Z. Gostyński (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, t. II, Warszawa 2004, s. 283.

²⁰ Por. P. Wiliński, *Zasada...*, s. 247.

²¹ Wojna napastnicza – art. 117 § 1 k.k., ludobójstwo – art. 118 § 1 k.k., masowy zamach – art. 118a § 1 k.k., stosowanie środka masowej zagłady – art. 120 k.k., zbrodnia wojenna – art. 123 § 1 k.k., zamach na ustrój RP – art. 127 § 1 k.k., zamach na Prezydenta RP – art. 134 k.k., zabójstwo – art. 148 § 1, 2 i 3 k.k.

²² P. Wiliński, *Proces...*, s. 111.

²³ Por. P. Wiliński, *Zasada...*, s. 601–603.

2 k.p.k. powinien uchylić wyrok sądu pierwszej instancji i przekazać mu sprawę do ponownego rozpoznania. Możliwość zastosowania wobec sprawcy warunkowego przedterminowego zwolnienia czyni karę dożywotniego pozbawienia wolności karą humanitarną zgodnie z art. 40 Konstytucji RP oraz stanowiącym jego rozwinięcie art. 3 k.k. Takie uprawnienie skazanego pozostaje w zgodzie z art. 5 oraz art. 40 Konstytucji RP, bowiem, w myśl zasady proporcjonalności, ważne są tu różne interesy i skazany ma prawo do warunkowego przedterminowego zwolnienia, ale nie oznacza to, że w konkretnej sytuacji sąd dopuści do skorzystania z tego prawa.

W ramach instytucji warunkowego przedterminowego zwolnienia dodatkową okolicznością kształtującą dolegliwość kary jest wydłużenie okresu odbywania kary dla możliwości skorzystania z warunkowego przedterminowego zwolnienia na czas przekraczający 25 lat, jednakże do granic, jakie wyznacza zasada humanitaryzmu. Jeśli okaże się, iż okres ten został wydłużony do takich granic, biorąc pod uwagę zwłaszcza średni okres życia człowieka²⁴, że skazany może nie dożyć dnia, w którym nabędzie uprawnienie do skorzystania z dobrodziejstwa warunkowego przedterminowego zwolnienia, będzie to stanowiło naruszenie art. 40 Konstytucji RP.

Powracając na grunt analizowanego judykatu, w świetle powyższych uwag, w zaistniałym stanie faktycznym sąd winien rozważyć, czy zakaz zaostrenia kary przez wymierzenie kary dożywotniego pozbawienia wolności nie stanowi także zakazu zaostrenia kary dożywotniego pozbawienia wolności poprzez istotne ograniczenie możliwości skorzystania z instytucji warunkowego przedterminowego zwolnienia, bowiem – jak już wyżej wskazywałem – kara to nie tylko sankcje wymienione w art. 32 k.k., ale całokształt zastosowanych wobec sprawcy dolegliwości. W razie uznania, iż w omawianej sprawie została wypełniona hipoteza art. 454 § 3 k.p.k., sąd drugiej instancji powinien uchylić wyrok sądu pierwszej instancji i przekazać sprawę do ponownego rozpoznania, wskazując jednocześnie, że istnieją podstawy do zastosowania art. 77 § 2 k.k., które sąd pierwszej instancji

²⁴ Wyrok SA w Katowicach z dnia 27 sierpnia 2003 r., II AKa 78/03, KZS 2004, nr 2, poz. 34.

powinien uwzględnić. W ten sposób sąd pierwszej instancji będzie mógł orzec karę dożywotniego pozbawienia wolności z zastosowaniem probacji na szczególnych warunkach, jednakże oskarżony będzie miał zagwarantowane prawo do obrony w pełnym zakresie na rozprawie pierwszoinstancyjnej, a nadto wyrok będzie mógł ewentualnie kwestionować przed sądem drugiej instancji.

W tym kontekście przydatne są również dyrektywy wykładni funkcjonalnej, które odwołują się do wartości przypisywanych prawodawcy i opierają się na założeniu, że prawodawca stanowi „normy z zamiarem, by realizować lub chronić rzeczy przez niego aprobowane”²⁵. Szczególnymi rodzajami wykładni funkcjonalnej są m.in. wykładnia celowościowa²⁶ oraz wykładnia historyczna²⁷.

W uzasadnieniu do Kodeksu postępowania karnego z 1997 r. lakonicznie wskazano, że „właściwemu zabezpieczeniu prawa do obrony oraz konsekwentnemu przeprowadzeniu idei dwuinstancyjności służy również ograniczenie możliwości merytorycznego (»co do istoty«) orzekania przez sąd apelacyjny na niekorzyść oskarżonego”²⁸, czyli reguły *ne peius* wyrażone w art. 454 k.p.k. Zatem w kontekście wykładni zgodnej z *ratione legis* aktualne pozostają wszystkie uwagi dotyczące zasady prawa do obrony.

Powyższe wyniki wykładni zdaje się potwierdzać wykładnia historyczna. Na gruncie Kodeksu postępowania karnego z 1969 r. ustawodawca stale poszerzał ograniczenia orzekania merytorycznego przez sąd drugiej instancji²⁹. Zakres reguły *ne peius* z art. 454 § 3 k.p.k. został ograniczony przez nowelizację z 2003 r.³⁰ w ten

²⁵ S. Wronkowska, *Podstawowe pojęcia prawa i prawoznawstwa*, Poznań 2005, s. 85.

²⁶ Por. ibidem, s. 83; L. Morawski, op.cit., s. 158–160.

²⁷ Por. ibidem, s. 173–174.

²⁸ *Uzasadnienie do ustawy – Kodeks postępowania karnego*, [w:] I. Fredrich-Michalska, B. Stachurska-Marcińczak (red.), *Nowe kodeksy karne – z 1997 r. z uzasadnieniami*, Warszawa 1997, s. 435.

²⁹ Por. S. Zabłocki, *Postępowanie odwoławcze w nowym kodeksie postępowania karnego*, Warszawa 1997, s. 145; K. Marszał, *Reguły...*, s. 661–662.

³⁰ Ustawa z dnia 10 stycznia 2003 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy – Przepisy wprowadzające Kodeks postępowania karnego, ustawy

sposób, że wykreślono zakaz wymierzenia kary 25 lat pozbawienia wolności obok kary dożywotniego pozbawienia wolności. Jednakże, jak wskazuje prof. P. Hofmański, „zmiana dokonana nowelą Nr 11 w § 3 wynikała z potrzeby dostosowania komentowanego przepisu do planowanych zmian w KK, które zmierzały do rezygnacji z odrębnej kary 25 lat pozbawienia wolności (art. 32 pkt 4 KK) w zamian za określenie wymiaru w art. 37 KK w granicach pomiędzy miesiącem a dwudziestoma pięcioma latami. Wobec takiej zmiany KK pierwotne brzmienie § 3 komentowanego przepisu utraciłoby rację bytu. Do planowanej zmiany w KK do chwili uchwalenia noweli Nr 11 nie doszło, natomiast zmiana w przepisie komentowanym została jednak wprowadzona”³¹.

Wydaje się również, że wnioskowanie prawnicze *per analogiam*, które uznaje się za dopuszczalne wyłącznie na korzyść oskarżonego³², mogłoby doprowadzić do podobnego rezultatu, co zaproponowany sposób wykładni³³. Niestety, Sąd Najwyższy w swym uzasadnieniu nie dokonał pogłębionej analizy art. 454 § 3 k.p.k., która w zaprezentowanym układzie procesowym mogłaby prowadzić do

o świadku koronnym oraz ustawy o ochronie informacji niejawnych (Dz.U. z 2003 r. Nr 17, poz. 155).

³¹ P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz do art. 297–467*, t. II, Warszawa 2011, s. 943.

³² Wyrok TK z dnia 13 stycznia 2005 r., P 15/02, OTK-A 2005, nr 1, poz. 4.

³³ Za podstawę wnioskowania należałoby przyjąć istniejącą normę, która zakazuje orzeczenia przez sąd odwoławczy kary dożywotniego pozbawienia wolności w sytuacji, gdy sąd pierwszej instancji wymierzył karę 25 lat pozbawienia wolności. Odtwarzając uzasadnienie tej normy, którym jest dążenie do zapewnienia oskarżonemu prawa do obrony i dwuinstancyjnego postępowania, należałoby przyjąć, iż w systemie polskiego prawa istnieje norma zakazująca orzeczenia przez sąd odwoławczy kary dożywotniego pozbawienia wolności z możliwością starania się o warunkowe przedterminowe zwolnienie z odbycia reszty kary po odbyciu co najmniej 40 lat kary, gdy sąd pierwszej instancji wymierzył karę dożywotniego pozbawienia wolności z możliwością starania się o warunkowe przedterminowe zwolnienie po odbyciu co najmniej 25 lat kary. Wobec istnienia takiej normy na sądzie ciążyłby obowiązek wynikający z art. 437 § 2 k.p.k., nakazujący w takim stanie faktycznym uchylenie przez sąd odwoławczy wyroku sądu pierwszej instancji i przekazanie mu sprawy do ponownego rozpoznania.

interesujących wniosków, bowiem sąd musiałby skonfrontować ze sobą będące w kolizji wartości – adekwatną reakcję karną za popełnioną zbrodnię i realizację zasad rzetelnego procesu karnego, w tym prawo do obrony (postawić na jednej szali osobę skazanego za zabójstwo w warunkach recydywy na karę dożywotniego pozbawienia wolności, na drugiej zaś konstytucyjną zasadę prawa do obrony i procesowe gwarancje każdego obywatela, niezależne od zarzucanych i przypisanych mu czynów). W tej sytuacji, zgodnie z regułą Dworkina, trzeba ważyć różne interesy³⁴ i przyjąć takie znaczenie art. 454 § 3 k.p.k., za którym przemawia więcej argumentów.

³⁴ Por. R. Dworkin, *Biorąc prawa poważnie*, tłum. T. Kowalski, Warszawa 1998, s. 156 i n.